

معرفی کتاب

مجید قربانی^۱

«جستاری در فرهنگ و هنر بختیاری»

دکتر عباس قنبری عدیوی (۱۳۹۰) ۲۱۹ صفحه، شهرکرد: انتشارات نیوشه.

کتاب «جستاری در فرهنگ و هنر بختیاری» اثری است که ده مقاله مستقل، ولی به هم پیوسته را از نظر موضوعی، در خود جای داده است. این آثار در قالب مطالب ادبی، فرهنگی، اجتماعی و هنری قرار می‌گیرند. برای ارائه طرح منظم و منطقی اثر، نوشته‌های کتاب در دو فصل جداگانه تدوین و تنظیم شده است.

فصل اول این کتاب به موضوعاتی چون «عشایر و توسعه»، «آموزش و پرورش و فرزندان عشایر» و «کوچ، کاروان و گردشگران خارجی» پرداخته است. سرزمینی که امروز به نام «خاک بختیاری» شناخته می‌شود، زیست‌بوم بزرگ‌ترین اجتماع عشایری کشور است. این منطقه که در جنوب غربی ایران و در امتداد کوه‌های سر به فلک کشیده زاگرس و استان‌های فعلی خوزستان، اصفهان، لرستان و چهارمحال و بختیاری قرار دارد، شامل ایل‌ها و طوایف متعددی است که به شیوه شبانی و صحراگردی (دامداری) در منطقه تاریخی و

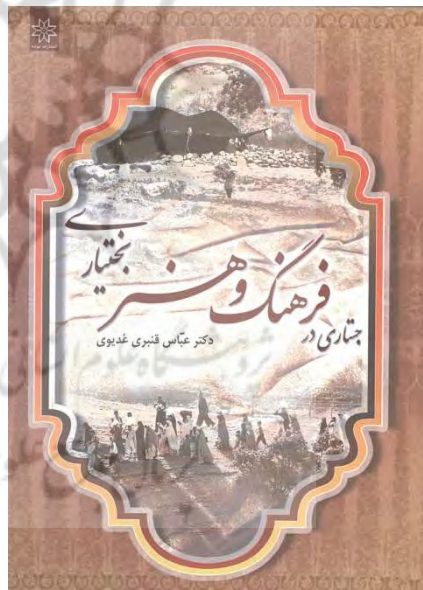
---

۱. کارشناسی علوم اجتماعی از دانشگاه پیام نور تهران و کارشناس روابط عمومی مرکز تحقیقات صداوسیما
ghorbani766@yahoo.com

۲۸۲ ❖ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

اقلیمی زاگرس زندگی می‌کنند. مردم عشایر براساس شرایط زندگی و نیاز به آب و مرتع برای ادامه روند دامداری سنتی خویش به سه روش افقی، عمودی و دورانی کوچ می‌کنند. تصمیم‌گیری‌های سیاسی و اقتصادی دولت‌ها از جمله اقدام به تخت قاپو (اسکان اجباری) در عصر رضاخان دخالتی آشکار برای تغییر روند کوچ و زندگی عشایر بود که به اخلال در وضع زندگی گروه‌های اجتماعی آن عصر انجامید و به تبع آن بر محیط زیست و کمیّت و کیفیت مراتع کشور تأثیر گذاشت.

فصل دوم این کتاب به موضوعاتی چون «باورهای مذهبی و آیین زایمان در ایل بختیاری»، «هنر شیر سنگی در فرهنگ بختیاری»، «سیاه چادر (بهون) در بختیاری»، «زن، محور توسعه فرهنگی در جامعه عشایری بختیاری»، «کار و تلاش در فرهنگ و ادب عامه بختیاری»، «بن‌مایه‌های ادب عامه بختیاری در دوره قاجار» پرداخته است. در بخشی از کتاب از شاعر، ادیب، موسیقیدان و خواننده شهیر بختیاری، شادروان بهمن علاءالدین که نقش به‌سزا و مؤثری بر احیا و ماندگاری فرهنگ بختیاری داشته، سخن به میان آمده است. هنرهای بومی منطقه نیز بخشی از مطالب کتاب

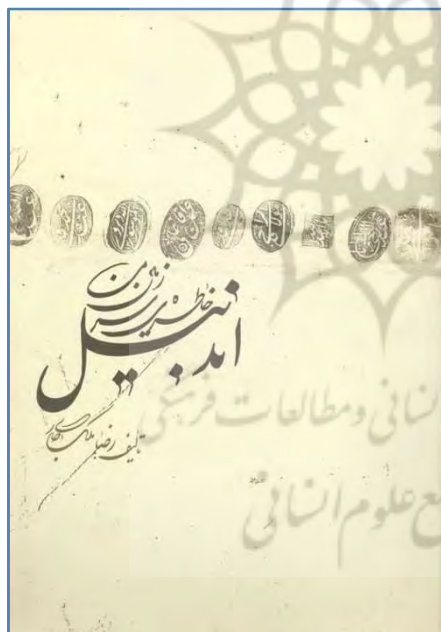
را به خود اختصاص داده است. به طور مثال، در کتاب به «بهون» (bohun) یا سیاه چادر، پرداخته شده است. سیاه چادر از موی بز و توسط زنان بافته می‌شود و عشایر به واسطه دو بار کوچ در سال (ییلانق و قشلاق) و حمل

آسان، در آن زندگی می‌کنند. مراحل تهیه چادر، نحوه برافراشتن و وسایل مورد نیاز برای تزئین آن در این بخش از کتاب کاملاً توضیح داده شده است. در این کتاب به پیوستگی مفاهیمی چون فرهنگ، هنر، توسعه و جامعه‌شناسی توجه شده و در پایان ضمن نتیجه‌گیری، پیشنهادهایی برای مطالعه و پژوهش در این منطقه ارائه گردیده است.

«اندبیل خاطرہ سرزمین من»

رضا ملک‌جاری (۱۳۹۰) ۲۹۶ صفحه، تبریز: انتشارات مهدآزادی.

کتاب از پنج فصل تشکیل شده که در فصل اول، مونوگرافی منطقه از حیث

موقعیت طبیعی، آب و هوا، پوشش گیاهی، حیات وحش و هواشناسی محلی مورد بررسی قرار گرفته است. در این فصل آمده که روستای اندبیل در شمال شرقی شهرستان خلخال و در منطقه‌ای کوهستانی قرار دارد. در این روستا، خانه‌ها نزدیک به هم ساخته می‌شود و دارای کوچه‌های پیچ در پیچ باریکی است که به هم پیوند می‌خورند. کشتزارها و مراکز فعالیت‌های

زراعی، جدا از خانه و کاشانه قرار دارند و به همین دلیل روابط اهالی به دلیل تماس‌های رو در رو با یکدیگر بسیار صمیمی است. این روستا، زمستان‌های طولانی و تابستان‌های معتدل دارد.

در فصل دوم، وضعیت معیشتی و مشاغل روستایی و غذاهای محلی و داروهای گیاهی این روستا معرفی شده است. در این فصل می‌خوانیم که در روزگاران دور مردمان این سرزمین با انواع غذاهای سالم و طبیعی از جمله «آیران آشی»، «اوماج آشی» و «مرجی آشی» از بروز بسیاری از بیماری‌ها در خود و دام‌هایشان پیشگیری می‌کردند. در کنار این غذاها از گیاهان دارویی مانند پنیرک (آرام‌بخش، تب بر و...)، آوله‌لیک (آرام‌بخش و...)، ریواس (اشتها آور، تصفیه‌کننده خون و...) نیز برای درمان بیماری‌ها استفاده می‌شد.

فصل سوم کتاب که «ساختار اجتماعی و جمعیتی» نام دارد به وضعیت تعلیم و تربیت و ویژگی‌های جمعیتی پرداخته است. کتاب به این نکته اشاره می‌کند که در روزگاران گذشته، محیط طبیعی و ساخت جغرافیایی، تأثیر انکارناپذیری بر ساخت اجتماعی داشته و همچنین در تعیین فرهنگ، عاملی مؤثر بوده است. چنان که شکل معماری خانه‌های روستایی، باریک و عریض بودن درها و پنجره‌ها، مسطح یا گنبدی بودن پشت بام‌ها، روش‌های زندگی روستایی و عرف و عادت و سنن، همواره تحت تأثیر شرایط جغرافیایی و اقلیمی منطقه بوده، اما با گذشت زمان، تأثیرات عوامل اقتصادی و اجتماعی بیشتر نمود پیدا کرده است. نکته جالب اینکه صمیمیت و همبستگی، با تراکم و نزدیکی خانه‌ها ارتباط مستقیم دارند. هرچقدر خانه‌ها به هم نزدیک‌تر و فشرده‌تر باشد، ارتباط بیشتر و به تناسب آن، صمیمیت و همبستگی اجتماعی افزون‌تر می‌شود.

در فصل چهارم به «آداب و رسوم»، «جشن‌ها»، «بازی‌های محلی» و «سوگواری‌ها» پرداخته شده است.

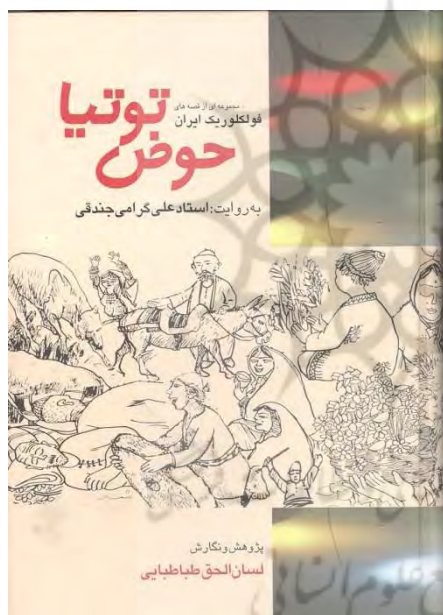
فصل پنجم کتاب، به ادبیات شفاهی اختصاص دارد و قصه‌ها و افسانه‌ها، ترانه‌های محلی و مثل‌ها و چیستان‌ها، کهن واژه‌ها، مثل‌ها، لالایی‌ها، بایاتی‌ها و باورها و نمادهای اندبیل مورد بررسی قرار گرفته است.

پایان بخش کتاب، معرفی تعدادی از مشاهیر علمی و ادبی و نیز شهدای سرافراز اندبیل است.

«حوض توتیا»

لسان‌الحق طباطبایی به روایت استاد علی گرامی جندقی (۱۳۹۰) ۴۹۹ صفحه، تهران: انتشارات بهین.

این کتاب، مجموعه‌ای از قصه‌های فولکلوریک ایران و روایاتی از استاد علی گرامی جندقی است. پژوهشگر راوی این قصه‌ها را چنین معرفی کرده

است: «نامش علی و نام خانوادگی اش گرامی و در آستانه هفتاد سالگی است. مردم جندق او را استاد علی می‌نامند. نام پدرش استاد مشهدی است، زیرا معمار و در کار بنایی استاد بود و هر ساله به زیارت بارگاه حضرت امام رضا علیه السلام می‌رفت. استاد علی، قصه‌گویی توانمند است. او با بیان عبارات آغازین «در زمان‌های قدیم، در روزگار قدیم، روزی بود روزگاری بود و

یکی بود یکی نبود» نخست شنونده را به زمانی ناپیدا می‌کشاند و ناگهان با ترسیم فضای اولیّه و ذکر مقام و پایگاه اجتماعی قهرمان قصّه، شنونده را در فضای قصّه قرار می‌دهد. سپس آرام آرام و با ادای شمردن و شمارده واژگان، شنونده را با دیگر شخصیت‌های قصّه آشنا و همراه می‌کند و پا به پای آن راه می‌برد. استاد علی شنونده قصّه‌اش را نمی‌بیند، لیکن حسن و حال شنوندگان را

می‌فهمد، با آنان می‌خندد، اندوهگین می‌شود و می‌گریهد. بردبار و پرحوصله است. از روایت نمی‌کاهد، هرچند به درازا بکشد. او از دو چشم نابیناست؛ از نوزده سالگی به درد چشم مبتلا و چشم‌هایش کم سو شد و درمان نیز سود نبخشید. اکنون، او پانزده سال است که هیچ نمی‌بیند.» نویسنده، در جایی از نامگذاری این کتاب سخن می‌گوید: «حوض توتیا» نام واژه‌ای است که نمی‌دانم حوض طوطی‌هاست یا توتیا. نام حوضی است در یکی از ترانه‌های بیابانکی: اتل متل، توت متل. پنجه ما شیر و شکر، هفتاد میل آهنی، زلزله پای احمدی، احمدی رفته به حوض توتیا».

در این کتاب، ابتدا سیمای استاد مشهدی علی و روز و روزگار او و همچنین «سرگذشت استاد مشهدی علی از زبان خودش» نقل می‌شود، سپس ۲۲ قصه با عناوین «با پیر قصه‌گو»، «کره اسب دریایی»، «آدمک چوبی»، «پادشای چل پسر»، «ماه و ستاره»، «پادشاه کچل»، «سکندر شاه»، «نیمه لنگو»، «ملک التجار»، «بازرگان و کشاورز»، «زرگر و کشاورز»، «ملانصرالدین»، «درخت چل میوه»، «شاه عباس و وزیرش»، «کدو کرکره»، «خاله سوسکه»، «کیکک»، «ماهو»، «نیم نخود»، «شال فروش» و «پسرک حلوا فروش» آمده است پژوهشگر در پایان کتاب با افزودن واژه‌نامه و نمایه‌های کتاب، مخاطب را در خواندن این کتاب یاری رسانده است.

«چهل گفتار در مردم‌شناسی میبد؛ دفتر چهارم صنایع دستی بومی و

دانش عامه»

محمدسعید جانب‌الهی (۱۳۹۰) ۶۰۹ صفحه، تهران: انتشارات سبحان

نور.

کتاب «چهل گفتار در مردم‌شناسی میبد» که پیش از این سه جلد از آن به چاپ رسیده در دفتر چهارم (گفتار ۱۹ تا ۲۴) به بررسی صنایع دستی بومی و دانش عامه مردم میبد پرداخته است. در این کتاب پس از پیشگفتار حرفه‌ها و

پیشه‌ها از جمله سبذبافی و رنگرزی، آسیابانی، مازاری، روغن‌گری، آهن‌گری، قنّادی، صابون‌پزی، دباغی، دوره‌گیری و پینه‌دوزی، خراطی، حلّاجی، مسگری، ترازو دوزی، غربال‌بندی، لحاف‌دوزی، نانوایی و کوره‌پزی به طور مفصّل معرفی شده‌اند.

در گفتاری دیگر به موضوع مهاجرت از حیث حمل و نقل و شیوه‌های آن، وسایل حمل و نقل، راه‌ها، مهاجرپذیری و مهاجرفرستی میبد و عوامل پیدایش مهاجرت از میبد اشاره شده است.

نویسنده در گفتار بعد شیوه‌های احراز مالکیت، ملاک‌های تعیین ارزش آب و ملک، شیوه‌های نقل و انتقال اموال موقوفه، راهکارهای تثبیت مالکیت و

اقسام آن را با شیوایی توضیح داده است. گفتنی است در این فصل، سرفصلی با عنوان نشانه‌شناسی حقوق عرفیه وجود دارد که در آن به مباحثی از جمله نشانه‌شناسی مالکیت در زمین‌های زراعی، نشانه‌شناسی مالکیت قنات و نشانه‌شناسی مالکیت در آثار معماری و تحلیل محتوای قباله و اسناد آمده است.

بخش پزشکی سنتی و عامیانه از دیگر گفتارهای این

کتاب است: در این بخش اسباب‌السته (عوامل تندرستی و بیماری در انسان)، درمانگران (ابزار و وسایل پزشکی سنتی، امراض بومی و رایج)، شیوه‌های گیاه‌درمانی در خصوص انواع بیماری‌های عمومی، آسیب‌ها (گزیدگی، شکستگی و...)، زنان، طب کودک و همچنین درمان با شیوه‌های غیر گیاهی

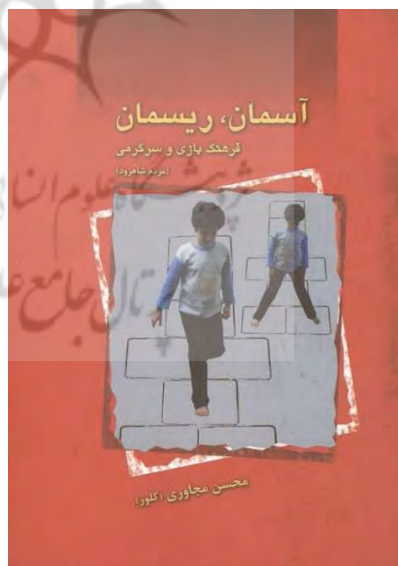
۲۸۸ ❖ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

توضیح داده شده است. در همین قسمت، شناسنامه‌ای از گیاهان دارویی که مورد استفاده پزشکان میبد است در اختیار علاقه‌مندان قرار گرفته است. واحدهای اندازه‌گیری (واحد طول، سطح، زمان، وزن و...) ابزار و وسایل سنجش (چرتکه، چوب خط و...)، شیوه‌های آموزش کودکان (روش‌های تربیتی ملأ، مدرسه، ادبیات شفاهی مکتب و مدرسه) از مطالب جالب و خواندنی کتاب است که در یک فصل منظم شده است. ویژگی بارزی که در این کتاب، خواننده را مجذوب خود می‌سازد این است که در هر بخش، نسخ خطی و عکس‌های مرتبط با آن با توضیحات کامل آورده شده است. در پایان این گفتار، منابع، نمایه و چکیده‌های انگلیسی برای بهره‌برداری بیشتر خواننده آمده است.

«آسمان، ریسمان؛ فرهنگ بازی و سرگرمی مردم شاهرود»
محسن مجاوری (۱۳۸۹) ۱۲۶ صفحه، تهران: انتشارات نخبگان.

این مجموعه مشتمل بر پیشگفتار و ۶ فصل است که در آن به «شناسایی منطقه شاهرود»، «تاریخچه پیدایش بازی»، «تعاریف بازی و انواع آن»، «عوامل مؤثر در پیدایش بازی»، «تئوری‌ها و نظریات پیرامون بازی‌ها» و «بازی‌های سنتی» پرداخته شده است.

فصلی از کتاب، توصیف بازی‌های سنتی است که نویسنده در پایان معرفی هر بازی ابعاد مختلف بازی‌ها را تجزیه و تحلیل کرده است. نویسنده در این فصل

بازی‌ها را به دو دسته بازی‌های مخصوص بزرگسالان همچون مایه مَزا، دینگله

دیشا، چول چوله^۱، کورشا بینا، دَکِش دَکِشه^۲، لیسک مَزا، زال زالکا و رده سنی نونهالان و نوجوانان همچون پولک مَزا، خل بپا تقسیم‌بندی کرده است. پایان بخش این کتاب ارایه کارکردهای کلی بازی‌های کلور و جمع‌بندی مطالب است.

«گفت و لفت»

عباس قنبری عدیوی (۱۳۸۵) ۱۸۴ صفحه، شهرکرد: انتشارات مرید.

«گفت و لفت» (goft o loft) در بختیاری به گفتگوی عاطفی و بسیار صمیمی گفته می‌شود که در آن الفاظ و عبارات‌های شیرین، محمل مطالب

خوش و نغز است. این اثر در موضوع فولکلور و ادبیات عامیانه بختیاری تهیه شده و مجموعه‌ای از گفتار مستقل و در عین حال به هم پیوسته این فرهنگ غنی است. این کتاب، دریچه‌ای به سوی آشنایی با ادبیات شفاهی مردم اصیل بختیاری است که در دیار خود قرن‌های متمادی آن را حفظ کرده و نسل به نسل انتقال داده‌اند. «گفت و لفت» میدانی برای طرح زوایای ادب عامه مردم فرهنگ‌دوست و ادب‌پرور

بختیاری و تلاشی برای پاسداری از مرزهای دانایی و معرفتی هرچه بهتر پژوهشگران و نخبگان با ادب ایرانی به طور عام و فرهنگ و ادب بختیاری به

۱. تخم مرغ

۲. سوزاندن

۲۹۰ ❖ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

طور خاص است. از موضوعات مهمی که در این کتاب به آنها پرداخته شده، می‌توان به «فلسفه فولکلور»، «جایگاه پدر در فرهنگ بختیاری»، «امثال و حکم؛ آینه شناخت ایل بختیاری»، «چیستان در ادبیات شفاهی بختیاری»، «پرنندگان در فرهنگ عامه بختیاری»، «زمان در پنداره‌های فرهنگ بختیاری»، «باورها و پنداره‌های بختیاری»، «مهمانی؛ در مثل و باورهای عامیانه بختیاری»، «چهل قرآن در چهارمحال و بختیاری»، «قلعه یاسین در فرهنگ عامیانه چهارمحال و بختیاری»، «آلفه در فرهنگ مردم بختیاری»، «بردشیر (شیر سنگی)»، «مانه‌گر؛ یادمان بزرگان ایل بختیاری» و «آفرین و ناآفرین در فرهنگ عامیانه بختیاری»، اشاره کرد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی